

JANINA CIECHANOWICZ-MCLEAN*

O PROBLEMACH PRAWNEJ OCHRONY BRZEGU MORSKIEGO W POLSCE

Abstrakt

Ustawą o ustanowieniu Programu Ochrony Brzegów Morskich wprowadzono wieloletni program (2004-2023) obejmujący swoim zakresem przedsięwzięcia mające na celu zabezpieczenie brzegów morskich przed zjawiskiem erozji. Program jest realizowany przez dyrektorów urzędów morskich i finansowany ze źródeł budżetowych i pozabudżetowych. Wskutek nasypywania plaż i wykonywania robót polegających na nanoszeniu materiału ziemnego i powiększeniu powierzchni plaż na obszarach przyległych, na wielu polach kempingowych położonych na terenie pasa technicznego Półwyspu Helskiego doszło do zniszczeń w świecie roślinnym o znacznych rozmiarach. Ze strony dyrektora urzędu morskiego doszło do zaniechania skutecznych działań mających na celu wstrzymanie nielegalnego zagospodarowania obszarów morskich przez powiększenie obszarów plaż i negatywne oddziaływanie na cele ochrony Natura 2000.

Słowa kluczowe: ochrona środowiska, linia brzegu morskiego, Natura 2000, przestępstwa przeciwko przyrodzie

1. OCHRONA BRZEGU MORSKIEGO A EUROPEIZACJA PRAWA MORSKIEGO

Obszary przybrzeżne mają duże znaczenie ekonomiczne i ekologiczne dla wszystkich państw nadmorskich w świecie. Obszary te, a w szczególności strefa przybrzeżna, wymagają zintegrowanego, międzysektorowego planowania i zarządzania, w celu zapewnienia im zrównoważonego rozwoju.

---

* Profesor Janina Ciechanowicz-McLean, Katedra Prawa Gospodarczego Publicznego i Ochrony Środowiska, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego, ORCID 0000-0001-5576-9763.

Specyfika obszarów przybrzeżnych wynika z wzajemnego oddziaływania morza na ląd i odwrotnie lądu na morze. Różne działania prowadzone na lądzie wpływają negatywnie na środowisko morskie. Istnieje też relacja odwrotna: środowisko morskie oddziałuje również na środowisko lądowe. Obecnie żyjemy w okresie transgresji Bałtyku, a więc polskie brzegi morskie generalnie „cofają się”. Dla ochrony lądu przed aktywnością morza nie wystarczają już takie zabezpieczenia, jak drewniane falochrony, gabiony, głazy i kamienie ustawiane dla ochrony przed zniszczeniami środowiska w strefie brzegowej. Dla przykładu zanieczyszczenia pochodzące z oczyszczenia zęz tankowców lub wycieków powstających w czasie wypadków morskich, mogą mieć poważny wpływ na strefę lądową. Działalność portów i stoczni przyczynia się również do zanieczyszczenia wód morskich oraz strefy przybrzeżnej. Problemy te są częścią szerszego zagadnienia jakim jest zarządzanie działalnością człowieka w środowisku morskim i przybrzeżnym¹, które wymaga wypracowania praktyki postępowania ekosystemowego. Podejście to odnosi się do wszechstronnego, zintegrowanego zarządzania działalnością człowieka, opartego na dostępnej wiedzy naukowej dotyczącej ekosystemów i ich dynamiki, pochodzenia i wpływu działalności, która ma zasadnicze znaczenie ze względu na stan ekosystemu morskiego, jak również ze względu na osiąganie zrównoważonego użytkowania dóbr ekosystemów i utrzymanie integralności ekosystemowej. Zarówno w prawie międzynarodowym, jak i prawie unijnym znaleźć możemy akty prawne preferujące podejście ekosystemowe zwłaszcza w odniesieniu do ochrony środowiska morskiego, jak i morskiego planowania przestrzennego. W preambule dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/89 z dnia 23 lipca 2014 r. ustanawiającej ramy planowania przestrzennego obszarów morskich² znalazło się stwierdzenie, że stosowanie podejścia ekosystemowego przyczynia się do rozwoju i wzrostu gospodarki morskiej i przybrzeżnej oraz zrównoważonego wykorzystania zasobów morskich i przybrzeżnych.

¹ D. Pyć, *Podejście ekosystemowe do morskiego planowania przestrzennego jako praktyka postępowania w zarządzaniu działalnością człowieka*, [w:] Europeizacja prawa morskiego, pod red. M. Adamowicz, J. Nawrot, Gdańsk 2016, s. 15-37; J. Ciechanowicz-McLean, *Ochrona środowiska morskiego w pasie nadbrzeżnym*, Prawo Morskie 2003, t. XIX, s. 185-196. Ekosystemy wodne przedstawiono w Kompendium wiedzy o ekologii, Warszawa 2001, s. 102 i nast. W wielu dokumentach międzynarodowych z dziedziny ochrony przyrody przewidziano łączną ochronę gatunków fauny i flory oraz ich naturalnych środowisk życia. W ekologii pojęcie ekosystemu oznacza zespół składający się z współzależnych od siebie organizmów zwierzęcych i roślinnych oraz przestrzeni, w której organizmy te żyją i wchodzą we wzajemne związki. Przegląd tych dokumentów A. Przyborowska-Klimczak, *Ekologia i prawo*, Lublin 1999, s. 107-112; B. Beckman, B. Coleman, *Integrated Coastal Management: The Role of Law and Lawyers*, The International Journal of Marine and Coastal Law, 1999, vol. 14, Number 4. Research Handbook on International Marine Environmental Law, ed. R. Rayfuse, Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA, s. 11.

² Dz. Urz. UE L 257, 28.08.2018.

W dyrektywie Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/56/WE z dnia 17 czerwca 2008 r. ustanawiającej ramy działań Wspólnoty w dziedzinie polityki środowiska morskiego³, tak zwanej dyrektywie ramowej w sprawie strategii morskiej, w art. 1 ust. 3 uznano, że w strategiach morskich stosuje się podejście ekosystemowe, gwarantujące, że zbiorowy nacisk wywierany przez tego typu działalność powinien umożliwiać osiągnięcie dobrego stanu ekologicznego środowiska oraz umożliwić jednocześnie trwałe użytkowanie zasobów i usług morskich przez obecne i przyszłe pokolenia.

Polskie ustawodawstwo w pełni dostosowało się do wymagań europejskich w zakresie podejścia ekosystemowego w odniesieniu do obszarów morskich i również uwzględniła trzy jego warunki:

- dobry stan ekologiczny środowiska,
- prawidłowe funkcjonowanie ekosystemu,
- zrównoważone użytkowanie zasobów i usług ekosystemowych.

Znalazły one swoje odzwierciedlenie w nowelizacjach ustawy o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej oraz uchwale Rady Ministrów z dnia 17 marca 2015 r. o polityce morskiej RP (nr 33/2015). W ustawie z dnia 20 lipca 2017 r. Prawo wodne⁴ zawarty jest rozdział „Ochrona środowiska wód morskich” i w wydanym dla jej realizacji „Krajowym Programie Ochrony Wód Morskich” uwzględniono trzy przedstawione wyżej warunki. Jednym z kierunków realizacji polityki ekosystemowej jest usprawnienie zarządzania morskiego przez opracowanie planów zagospodarowania polskich obszarów morskich z uwzględnieniem podejścia ekosystemowego dla ochrony zasobów środowiska. Podejście ekosystemowe wymaga, aby Morze Bałtyckie było traktowane jako ekologiczna jedność. Na razie trudno powiedzieć czy promowanie podejścia ekosystemowego przez jego europeizację jest wystarczające. Nie jest to jeszcze zasada prawna, nie posiada żadnej stałej treści normatywnej, a konstrukcja przypomina bardziej wytyczną niż regułę, zalecenie niż zasadę (stanowisko prof. D. Pyć)⁵. Wraz z upływem czasu podejście ekosystemowe w ochronie środowiska stanie się zasadą prawną, ponieważ jest ono uwzględniane w wielu konwencjach międzynarodowych i w prawie unijnym, a także jak wskazano wyżej w prawie polskim.

³ Dz. Urz. UE L 164, 25.06.2008.

⁴ T.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 624 z późn. zm. KPOWM- Krajowy Program Ochrony Wód Morskich- Raport do Komisji Europejskiej- pdf, kzgw.gov.pl; [dostęp 6.05.2021].

⁵ D. Pyć, *Podejście ekosystemowe do morskiego planowania przestrzennego jako praktyka postępowania w zarządzaniu działalnością człowieka* [w:] *Europeizacja prawa morskiego*, (red.) M. Adamowicz, J. Nawrot, Gdańsk 2016.

2. BRZEG MORSKI A STREFA PRZYBRZEŻNA

Przepisy prawa nie określają dokładnie pojęcia strefy brzegowej, ani brzegu morskiego. Przyjmuje się, że strefa brzegowa obejmuje obszar bezpośrednio przylegający do brzegu morskiego. Chodzi tu o pas nadbrzeżny określony w art. 36 w ustawie z dnia 21 marca 1991 r. o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej⁶. Pasem nadbrzeżnym jest obszar lądowy przyległy do brzegu morskiego przebiegający wzdłuż wybrzeża morskiego.

W skład pasa nadbrzeżnego wchodzi:

1) pas techniczny, stanowiący strefę wzajemnego bezpośredniego oddziaływania morza i lądu: jest on obszarem przeznaczonym do utrzymania brzegu w stanie zgodnym z wymogami bezpieczeństwa i ochrony środowiska. Pas ten przebiega wzdłuż brzegu obszarów morskich i obejmuje teren od linii brzegu morskiego w kierunku lądu o szerokości od 10 do 1000 m w zależności od rodzaju brzegu, z wyłączeniem terenów leżących w granicach portów i przystani morskich określonych w odrębnych przepisach;

2) pas ochronny, obejmujący obszar, w którym działalność człowieka wywiera bezpośredni wpływ na stan pasa technicznego. Obejmuje on obszar przyległy do odlądowej granicy pasa technicznego o szerokości od 100 m do 2500 m. Na odcinkach lądu objętych granicami portów odlądowa granica pasa ochronnego pokrywa się z granicami portów.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 kwietnia 2003 r. w sprawie określenia minimalnej i maksymalnej szerokości pasa technicznego i ochronnego oraz sposobu wyznaczania granic⁷ szczegółowo określa, co wchodzi w skład pasa nadbrzeżnego w tym pasa technicznego i pasa ochronnego⁸.

Charakter zagrożeń ekologicznych w strefie brzegowej wskazuje na konieczność rozwiązywania tych problemów przede wszystkim przez organy administracji rządowej oraz naczelną organy państwa, a nie tylko przez gminy nadmorskie. Gminy te współdziałają z organami administracji morskiej nie tylko w kwestii szerokości pasa technicznego i ochronnego, ale również co do

⁶ T.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 2135, z późn. zm.

⁷ Dz.U. z 2003 r. Nr 89, poz. 820.

⁸ J. Ciechanowicz, *Prawna ochrona środowiska w gminach nadmorskich*, Gdańsk 1996, wstęp. M. Adamczak-Retecka, „*Błękitna polityka*” Unii Europejskiej, [w:] *Navigare necesse est. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Wojciechowi Adamczakowi*, (red.) D. Pyć, Gdańskie Studia Prawnicze, 2014, t. XXXII, s. 17-23; M. Król, *Gospodarowanie zasobami wodnymi na obszarach wiejskich a prawna ochrona Morza Bałtyckiego przed eutrofizacją*, [w:] *Współczesne problemy prawa rolnego i cywilnego. Księga jubileuszowa Profesor Teresy Kurowskiej*, Warszawa 2018, s. 213-234; L. Łukaszuk, *Podstawowe zasady międzynarodowej ochrony środowiska morskiego. Wybrane aspekty prawa, doktryny i praktyki*, [w:] *Studia Ecologiae et Bioethicae* 4/2006, s. 327-339.

sposobu ich zagospodarowania i ochrony środowiska na tym obszarze. W strefie brzegowej dominują problemy związane z zanieczyszczaniem wód śródlądowych, przybrzeżnych, a także problemy wynikające z braku zabezpieczenia linii brzegowej i przestrzegania ładu przestrzennego.

Organy administracji rządowej razem z samorządami obszarów przybrzeżnych opracowują i wdrażają strategie zarządzania terenami przybrzeżnymi oraz przybrzeżnymi strefami morza, uwzględniającymi ochronę ekosystemów na tych obszarach.

Wynika to z art. 3 ust. 2 ustawy z dnia 28 marca 2003 r. o ustanowieniu programu wieloletniego pt: „Program ochrony brzegów morskich”⁹, który został znowelizowany ustawą z dnia 25 września 2015 r. o zmianie ustawy o ustanowieniu programu wieloletniego „Program ochrony brzegów morskich”¹⁰. Program ochrony brzegów morskich – POBM przewiduje selektywną i aktywną ochronę brzegów, która ma doprowadzić do utrzymania linii brzegu występującej w 2000 r.¹¹ W szczególności w ramach Programu podejmuje się zadania dotyczące:

- 1) budowy, rozbudowy i utrzymywania systemu ochrony brzegów morskich przed erozją morską i powodzią od strony morza;
- 2) zapewnienia minimalnych poziomów bezpieczeństwa brzegu morskiego określonych w przepisach wydanych na podstawie art. 37 ust.1d ustawy z dnia 13 marca 1991 r. o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej;
- 3) monitorowania brzegów morskich, a także wykonywania czynności, prac i badań dotyczących ustalenia aktualnego stanu brzegu morskiego na całej długości polskiego wybrzeża;
- 4) zapewnienia położenia brzegu morskiego po odwodnej stronie granicznej linii ochrony brzegu morskiego na podstawie art. 37 ust.1d ustawy o obszarach morskich RP.

Wskaźnikiem realizacji POBM w danym roku jest długość linii brzegowej zabezpieczonej przed zjawiskami erozji i powodzi od strony morza, liczona w kilometrach.

Program ochrony brzegów morskich jest programem wieloletnim w rozumieniu art. 80 ustawy z dnia 26 listopada 1998 r. o finansach publicznych¹², który jest realizowany w latach 2003-2023. Podstawą określenia zakresu finansowego i rzeczowego ustawy było przyjęcie założenia wzrostu poziomu

---

⁹ Dz. U. z 2016 r. poz. 678. T. Basiński, Z. Pruszek, M. Tarnowska, R. Zeidler, *Ochrona brzegów morskich*, Gdańsk 1996, s. 85.

¹⁰ Dz.U z 2015 r. poz.1700.

¹¹ R. Dobracki, S. Uścińowicz, *Geo-zagrożenia polskiego brzegu Bałtyku*, Państwowy Instytutu Geologiczny, www.pgi.gov.pl

¹² T.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 869 z późn. zm.

morza o 0,3 m. w ciągu 100 lat. Bałtyk zabiera corocznie 50 ha łądu o wartości 500 mln zł. Erozji systematycznie ulega całe wybrzeże, a w niektórych miejscach ziemia cofa się ponad metr w ciągu roku. Program jest finansowany ze środków budżetu państwa oraz środków pozabudżetowych. Maksymalny limit wydatków budżetu państwa, będący skutkiem finansowym ustawy o ochronie brzegów morskich jest określony na 911 000 tys. zł. Limit ten nie obejmuje środków na realizację zadań finansowanych z udziałem środków europejskich. Planowane nakłady z budżetu państwa na realizację zadań przewidzianych Programem nie mogą być, w poszczególnych latach, mniejsze niż 34 000 tys. zł. W załączniku do ustawy określono planowane szczegółowe nakłady na realizację zadań w różnych rejonach: Zalewu Wiślanego, Mierzei Wiślanej i Zatoki Gdańskiej, Półwyspu Helskiego, morza otwartego, Zalewu Szczecińskiego wraz ze Świną, Dźwiną oraz Zalewem Kamieńskim.

3. KONTROLA WYKONYWANIA PROGRAMU OCHRONY BRZEGÓW MORSKICH REALIZOWANA PRZEZ NIK I JEJ WYNIKI

Najwyższa Izba Kontroli¹³ sprawdziła, jak administracja morska wykonuje zadania związane z ochroną wybrzeża morskiego. Kontrola objęła Ministerstwo Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej (od 2013 r. jego zadania w tym zakresie przejęło Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju) oraz wszystkie trzy urzędy morskie: w Gdyni, Słupsku i Szczecinie. NIK negatywnie oceniała działania ministerstwa w kwestii ochrony brzegów morskich.

NIK podczas kontroli stwierdziła, że żaden z organów administracji morskiej nie wie, jak przebiegała i wyglądała linia brzegowa w 2000 r. W praktyce oznaczało to, że nie istniały mierniki osiągnięcia celów tej ustawy.

W wyniku kontroli NIK sformułowała wnioski pokontrolne o charakterze systemowym:

1. Do Ministra Infrastruktury i Rozwoju o przygotowanie i poddanie procedurom legislacyjnym nowelizacji ustawy o ustanowieniu POBM m.in. w zakresie sprecyzowania mierników zachowania linii brzegowej (art. 2 pkt.2) oraz aktualizacji obszarów objętych POBM (załącznik do ustawy) o zapewnienie skutecznego nadzoru nad działaniami dyrektorów urzędów morskich, polegającego m.in. na merytorycznej weryfikacji wniosków o przyznanie środków na dodatki zadaniowe oraz skuteczne wyeliminowanie praktyki wykorzystania środków niezgodnych z przeznaczeniem.

---

¹³ Prawo i środowisko, nr 3 (79) lipiec-wrzesień 2014 r., s. 49. NIK – informacja o wynikach kontroli, <https://www.nik.gov.pl> z 9.07.2014 r. Kontrola państwowa, nr I/II (384) styczeń-luty 2019, ochrona wybrzeża i produkcja ryb, s. 65-66.

2. Do Prezesa Rady Ministrów o bieżącą koordynację i kontrolę Ministra Infrastruktury i Rozwoju, mającą na celu zapewnienie sprawnego i rzetelnego przygotowania projektu ustawy nowelizującej ustawę o ustanowieniu POBM.

3. Dyrektorom urzędów morskich NIK zaleciła przestrzeganie obowiązujących procedur i przepisów prawa, szczególnie dotyczących wydawania środków zgodnie z przeznaczeniem oraz wymogami prawa budowlanego.

W latach 2014-2016 w związku z wnioskiem Komisji Środowiska Senatu RP, w ramach priorytetu „Zachowanie dziedzictwa narodowego, zasobów naturalnych i ładu przestrzennego” odbyła się kontrola ochrony brzegów morskich na Półwyspie Helskim i Mierzei Wiślanej, która ukazała swoistą walkę o linię brzegową Bałtyku. O jej przebiegu decydowała nie tylko siła fal morskich, ale także prywatne i partykularne interesy osób prowadzących pola kempingowe na Półwyspie Helskim, którzy samowolnie i poza kontrolą nasypywali plaże w celu zwiększenia powierzchni użytkowej, dewastując trzcinowiska i wydmy stanowiące naturalne bariery zabezpieczające brzegi morskie przed erozją i powodziami. Działania nadzorcze organów państwa, oparte na błędnej kwalifikacji tych czynności, polegające na przyjęciu, że nie mają one charakteru robót budowlanych, w konsekwencji okazały się nieskuteczne.

Odmienne rezultaty dała kontrola ochrony przeciwpowodziowej Żuław. W ocenie Najwyższej Izby Kontroli zadania zrealizowane przez jednostki objęte kontrolą w latach 2009-2015 zwiększyły skuteczność ochrony Żuław przed powodzią. Dokonano właściwych zabezpieczeń brzegu morskiego w rejonach ujścia Wisły do Zatoki Gdańskiej, Kanału Raduni, stacji pomp odwadniających obszary depresyjne i przydepresyjne, wałów przeciwpowodziowych Wisły.

4. MONITORING BRZEGÓW MORSKICH PODSTAWĄ DZIAŁAŃ OCHRONNYCH

W ramach nowelizacji ustawy z 28 marca 2003 r. o ustanowieniu programu wieloletniego „Program ochrony brzegów morskich”¹⁴ w celu precyzyjnego ustanowienia przepisów o monitoringu całego wybrzeża, Minister Infrastruktury i Rozwoju powinien jednoznacznie określić obowiązek prowadzenia czynności i badań w tym zakresie¹⁵. Celowość takiego monitoringu wynika nie tylko z ustawy z 2003 r., ale również z dokumentu pt: „Strategia ochrony brzegów morskich”¹⁶, na podstawie którego został stworzony POBM. Wskazano tam na potrzebę monitoringu całego wybrzeża, bez jego podziału na odcinki: „Mo-

¹⁴ Dz.U. Nr 67, poz. 621.

¹⁵ Pismo MliR z dnia 28 lipca 2014 r. DK – II – 0911-38-(2) – MB/13/14.

¹⁶ NR 9T 12 C 069 97 C/3636.

monitoring strefy brzegowej, obejmujący batymetrię plaży i wydmy przedniej oraz charakterystykę osadów w tych pasach, jest niezbędnym elementem realizacyjnym strategii”.

Również w ustawie z dnia 21 marca 1991r. o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej, w art. 42 ust. 1 wskazano na to, że do organów administracji morskiej należą sprawy z zakresu (pkt.11) budowy, utrzymania i ochrony umocnień brzegowych, wydmy i zalesień ochronnych w pasie technicznym.

Zamiarem ustawodawcy, co przedstawiono w uzasadnieniu do ustawy o ustanowieniu programu POBM, jest monitoring brzegów morskich, który ma na celu kontrolę skuteczności wykonanych prac oraz wykrycie nowych ognisk erozji, w celu jej powstrzymania. Brzeg morski jest, z geomorfologicznego punktu widzenia, strukturą niepodzielną, a zjawiska erozyjne i akumulacyjne na brzegu nie zachodzą w sposób przestrzennie wyizolowany. Tak więc, działania monitorujące podejmowane na całym wybrzeżu, służą również do zaprojektowania jego właściwej ochrony na odcinkach wyznaczonych przez POBM oraz do rozpoznania pozytywnych i negatywnych zjawisk i oddziaływań będących skutkami prac ochronnych¹⁷. Monitoring całego wybrzeża jest również zasadny z punktu widzenia nowelizacji i aktualizacji obszarów objętych POBM przez wyznaczenie innych obszarów bardziej narażonych na silne działania morza.

5. BUDOWA UMOCNIEŃ BRZEGÓW MORSKICH

Aktem normatywnym o największym znaczeniu dla budowy umocnień brzegowych jest ustawa z 2003 r. o ustanowieniu POBM. Zgodnie z art.1 Program w swoim zakresie zawiera przedsięwzięcia, które podejmowane są dla zabezpieczenia brzegów morskich przed zjawiskiem erozji¹⁸.

W załączniku do ustawy zostały przedstawione planowane nakłady na wykonanie Programu w latach 2004-2023. Wskazany został odcinek brzegu, a następnie zadania, jakie mają być na nim zrealizowane. W dalszej kolejności ujęto, w załączniku sumę nakładów. Na niektórych odcinkach planowana jest modernizacja umocnień brzegowych¹⁹.

---

¹⁷ Szerzej S. Hueckel, *Budowle morskie*, Wydawnictwo Morskie, Gdańsk 1975; M. Leszczyńska-Czeczotka (red.), *Morskie Obszary Chronione w polskiej strefie brzegowej – zakres, forma i sposoby ochrony*, Gdynia 1998.

¹⁸ W czasie uchwalania ustawy w wielu miejscach stan brzegu nie spełniał już wymaganych norm bezpieczeństwa. Piszą o tym: R. Dubrawski, E. Zawadzka-Kahlan, *Przyszłość ochrony polskich brzegów morskich*, Gdańsk 2006, s. 6.

¹⁹ W. Subotowicz, *O rozwoju i ochronie brzegu morskiego w Polsce*, Czas Morza 2005 r., Nr 1 (22), s. 30.

W odniesieniu do klifu Władysławowo-Jastrzębia Góra powinno być przeprowadzone odwodnienie klifu. Działania w zakresie ochrony brzegu z reguły zlecane są zewnętrznym wykonawcom na podstawie ustawy z dnia 11 września 2019 r. Prawo zamówień publicznych²⁰. Regułą jest finansowanie ze środków przekazanych dyrektorowi urzędu morskiego, ale też współfinansowanie z innych źródeł. Budowa opaski w gminie Rewal była prowadzona przy wykorzystaniu środków finansowych osoby, której nieruchomości położona jest nad krawędzią klifu. Ochronę ostatniej ściany zabytkowego kościoła w Trzęsaczu finansowała w części gmina Rewal²¹. Decyzje w przedmiocie budowy umocnień brzegowych są wydawane w oparciu o wskazania zawarte w ustawie POBM.

Ważną rolę w przedmiocie budowy umocnień brzegowych odgrywają raporty o szkodach sztormowych sporządzane przez pracowników obwodów i ochrony wybrzeża, foto monitoring, doświadczenie samych urzędników Inspektoratu Ochrony Wybrzeża, czy pracowników Instytutu Morskiego. Prace nad umacnianiem brzegów prowadzone są na zasadzie prób i błędów. Jako przyczynę tego stanu rzeczy wskazuje się aspekt losowy zachodzących w przyrodzie procesów, zróżnicowanie siły sztormów w wieloletniej perspektywie, a także zróżnicowanie geomorfologiczne poszczególnych odcinków wybrzeża. Środki ochrony brzegu, które sprawdziły się w jednym miejscu, mogą okazać się nieefektywne bądź nawet szkodliwe w innym miejscu. Mając to na uwadze szczególnego znaczenia nabiera obowiązek podejmowania decyzji z uwzględnieniem zasady przezorności, która jest ważną zasadą w prawnej ochronie środowiska. Wykorzystanie jakichkolwiek środków powinno być poprzedzone wnikliwą analizą potencjalnych następstw. Jest to sfera wzajemnych zależności istniejących pomiędzy nauką, polityką oraz prawem ochrony środowiska. Do ustawodawcy skierowany jest nakaz tworzenia efektywnej regulacji prawnej, której podstawą są najnowsze wyniki badań w dziedzinie nauk przyrodniczych. Powstaje również obowiązek zdefiniowania i właściwego odniesienia się do sytuacji tzw. naukowej niepewności. Dużą wagę przy stosowaniu zasady przezorności ma określenie dopuszczalnego poziomu potencjalnego ryzyka, co jest z zasady decyzją polityczną, która jest podejmowana w wyniku zaistnienia określonych okoliczności na etapie zarządzania ryzykiem²².

²⁰ Dz.U. z 2019 r. poz. 2020 z późn. zm.

²¹ K. Furmańczyk, *Zintegrowane Zarządzanie Obszarami Przybrzeżnymi w Polsce – stan obecny i perspektywy*, Szczecin 2005, s. 137.

²² M. Kazimierski, *Prawna ochrona ekosystemu wybrzeża klifowego*, Gdańsk 2007, praca magisterska, s. 42.

6. WPŁYW PRAWNEJ OCHRONY BRZEGÓW MORSKICH NA PRZYRODNICZĄ KONKURENCYJNOŚĆ REGIONÓW

Prawna ochrona brzegów morskich jest częścią zintegrowanego zarządzania środowiskiem morskim, które najpełniej rozwinęło się w zakresie zarządzania strefami przybrzeżnymi²³.

Konieczne jest uwzględnienie wieloletniej perspektywy POBM i prowadzenie działań w tym zakresie zgodnych z zasadą przezroczności. Współczesna nauka nie potrafi jeszcze dostarczyć wszystkich potrzebnych danych z zakresu ochrony środowiska, szczególnie gdy chodzi o zagadnienie zmian klimatycznych i związanym z nimi wzrostem natężenia erozji morskiej. Stąd należy monitorować całe wybrzeże, a nie tylko wybrane odcinki brzegów morskich. Wskazane jest również nawiązanie współpracy administracji morskiej z innymi organami administracji, które wykonują swoje zadania w pasie nadbrzeżnym. Aktualnie obserwuje się intensyfikację prac w zakresie budowania umocnień brzegowych. Uchwalenie ustawy z 2003 r. o POBM pozwoliło na lepszą organizację rozpoczynanych inwestycji oraz gwarantuje ich finansowanie ze środków budżetu państwa.

Niekontrolowane oddziaływanie morza, poza nieodwracalną utratą lądu, stanowi zagrożenie dla bezpieczeństwa ekonomicznego regionów opartego na turystyce. Rezultatem tego stanu jest także strata unikatowych gatunków flory charakterystycznych dla wybrzeża Bałtyku. Nie bez znaczenia są również negatywne następstwa dla funkcjonowania portów i przystani morskich w wyniku ograniczenia do nich dostępu wskutek niszczenia infrastruktury portowej, w tym zewnętrznych torów podejściowych.

Bliskość wód morskich jest ważnym czynnikiem determinującym ruch turystyczny w regionie. Turyści chcący spędzać wolny czas za miastem preferują obszary cechujące się dogodnymi warunkami do uprawiania różnych form wypoczynku. Jest to między innymi wybrzeże morskie, gdzie można uprawiać: żeglarstwo, kajakarstwo, wędkarstwo, myślistwo, kąpiele i wypoczynek nad wodą. Nieliczne osoby mające zamiar odpoczywać nad morzem zdecydują się na pobyt na terenach zanieczyszczonych i zdegradowanych przez erozję morza, gdzie jest „niezabezpieczony” brzeg morski. Sam pobyt w miejscowości nadmorskiej, nawet o wysokich walorach przyrodniczych, nie jest gwarancją udanego wypoczynku. Konieczne jest wyposażenie tego terenu w infrastrukturę turystyczną: pomosty, przystanie, wypożyczalnię sprzętu turystycz-

---

²³ D. Pyć, *Zintegrowane zarządzanie środowiskiem morskim*, (w:) Konwencja NZ o prawie morza z 1982 r. w piętnastą rocznicę wejścia w życie, pod red. C. Mika, K. Marciniaka, Toruń 2009, s. 373-399; D. Pyć, *Morskie planowanie przestrzenne*, (w:) Leksykon prawa morskiego. 100 podstawowych pojęć, 2. wydanie, red. D. Pyć, I. Zużewicz-Wiewiórska, Warszawa 2020, s. 217-223.

nego.²⁴ Inwestycje te mogą być podjęte tylko w pobliżu stabilnego czy umocnionego brzegu morskiego.

Zabezpieczony brzeg morski wpływa na atrakcyjność turystyczną regionu przez funkcjonowanie rozległych plaż i terenów rekreacyjnych. Tak więc ochrona brzegów morskich przyczynia się do podniesienia przyrodniczej konkurencyjności regionu. Przyrodnicza konkurencyjność regionów to pojęcie ściśle związane ze środowiskiem przyrodniczym jako czynnikiem konkurencyjności. Obejmuje ono nie tylko zasoby przyrodnicze i stan ich zachowania, ale także ich gospodarcze wykorzystanie.

Wzrost konkurencyjności podmiotów korzystających ze środowiska przyrodniczego powinien się przekładać na trwały wzrost konkurencyjności danego regionu, ale pod warunkiem, że działalność tych podmiotów nie będzie prowadziła do powstania znaczących szkód ekologicznych. Zabezpieczenie i prawna ochrona brzegów morskich ma je chronić przed takimi szkodami ekologicznymi.

7. NASYPYWANIE PLAŻ JAKO SZKODA EKOLOGICZNA W ZNACZNYCH ROZMIARACH

Ochrona brzegów morskich na Półwyspie Helskim i Mierzei Wiślanej przed erozją oraz niedopuszczalną ingerencją w ich środowisko naturalne poprzez nasypywanie plaż była nieskuteczna. Ingerencja ta następowała w tych rejonach w sposób niekontrolowany, a zabezpieczenia przed erozją nie były w stanie powstrzymać niszczącego oddziaływania morza. Nastąpiła kolizja celów gospodarczych nakierunkowanych na rozbudowę infrastruktury turystycznej oraz celów przyrodniczych, związanych z ochroną naturalnego środowiska na Półwyspie i na Mierzei. Z ogólnej oceny kontrolowanej działalności przez NIK wynika, że prowadzący pola kempingowe na Półwyspie Helskim samowolnie ingerowali w przebieg linii brzegowej od strony Zatoki Puckiej. Nasypywanie plaż w celu zwiększenia ich powierzchni użytkowej odbywało się poza wszelkimi procedurami i kontrolą i spowodowało przesunięcie linii brzegowej w głąb morza na odległość od 1,5 m do 60 m na odcinkach o łącznej długości około 3,830 m. Obliczono, że w latach 1997-2013 powiększono plaże o 7,12 ha co doprowadziło do szkód w środowisku m.in. zniszczenia siedlisk przyrodniczych chronionych w ramach obszarów Natura 2000 poprzez ich częściowe zasypianie. W wyniku tego doszło do dewastacji trzcinowisk i wydm, stanowiących naturalne bariery zabezpieczające brzegi morskie przed erozją i powodzią.

---

²⁴ H. Kruk, *Przyrodnicza konkurencyjność regionów*, Toruń 2010, s. 201-202. Mare Nostrum. Księga jubileuszowa prof. dr hab. Leonarda Łukaszuka, pod red. M. Szuniewicz, Gdańsk 2015, s. 179-180.

Na Mierzei Wiślanej nie stwierdzono zjawiska nasypywania plaż w celu zwiększenia ich obszaru. Wystąpiły tam przypadki nielegalnej lokalizacji obiektów w pasie technicznym bez wymaganych pozwoleń lub niezgodnie z miejscowymi planami. Tego typu działania na wymienionych obszarach utrudniały pracę organów odpowiedzialnych za utrzymanie brzegów w stanie zgodnym z wymogami bezpieczeństwa i ochrony środowiska.²⁵ W opinii biegłych z zakresu ochrony środowiska z Uniwersytetu Gdańskiego na odcinkach brzegu morskiego Półwyspu, na których zlokalizowanych było siedem pól kempingowych, w wyniku prowadzonych robót ziemnych oraz presji turystycznej doszło do szkody w znacznych rozmiarach w gatunkach chronionych, siedliskach przyrodniczych wyznaczonych do ochrony w ramach obszarów Natura 2000, w wodach i powierzchni ziemi, przywróceniu rodzimych roślin siedliskowych, m.in. nasadzeniu trzcinowym.

Samo funkcjonowanie pól kempingowych kwalifikuje się jako działalność, która wyrządziła szkodę w środowisku i nadal stanowi zagrożenie dla środowiska, a działania organów administracji, zdaniem NIK, były nieadekwatne w stosunku do tempa rozwoju sportów wodnych. Zasady odpowiedzialności za zapobieganie szkodom w środowisku i naprawę szkód w środowisku określa ustawa z 13 kwietnia 2007 r. o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie²⁶. W przypadku wystąpienia szkody, podmiot korzystający ze środowiska uzgadnia warunki przeprowadzenia działań naprawczych z organem ochrony środowiska zgodnie z art.13 ust.1 o zapobieganiu szkodom w środowisku.

W stosunku do chronionych siedlisk podstawowe działania powinny polegać na usunięciu nasypanego obcego podłoża i odtworzeniu pierwotnego przebiegu linii brzegu i warunków głębokościowych, przywróceniu rodzimych roślin siedliskowych, między innymi nasadzeniu trzciny, i zapewnieniu ochrony tych miejsc przed działalnością człowieka. Konieczne jest również ograniczenie funkcji pól kempingowych do granic działek przeznaczonych dla takiego sposobu użytkowania i stworzenie systemu kontroli przestrzegania limitu osobowego wykorzystywania powierzchni pól kempingowych. Reasumując, podjęcie działań na opiniowanych obszarach jest możliwe i konieczne z punktu widzenia przyrodniczego i prawnego, przy czym brak jest możliwości i bezpośredniego przywrócenia prawidłowego stanu początkowego gatunków roślin.

Przechodząc do oceny karnoprawnej ochrony przyrody na obszarach brzegu morskiego w kontekście wystąpienia szkody o znacznych rozmiarach, stwierdzić należy że polski kodeks karny²⁷ w art.181 zawiera w sobie dwa znamiona trudne

²⁵ Informacja o wynikach kontroli „Ochrona brzegów morskich na Półwyspie Helskim i Mierzei Wiślanej”, Najwyższa Izba Kontroli, Delegatura Gdańsk, LGD-4101-012/2-13.

²⁶ Dz. U. z 2020 r. poz. 2187.

²⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, tekst jednolity Dz. U z 2020 r. poz. 1444, 1517; M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2017, s. 501.

w ocenie przedmiotowej czynu: „szkody w znacznych rozmiarach” i „istotnej szkody”. Oba pojęcia nie posiadają swoich definicji legalnych i nie można względem ich stosować bezpośrednio przepisów art.115 pkt 5 i 6 kodeksu karnego. W związku z tym należy się odwołać do wiedzy specjalistycznej biegłego przyrodnika oraz do wiedzy i doświadczenia sędziego, co stwarzać może pewne trudności dowodowe, a w pewnych przypadkach okazać się może niemożliwe. Znaczna szkoda w gatunkach chronionych na Półwyspie Helskim, zdaniem biologów z UG, polegała na utracie organizmów żyjących w osadzie dna morskiego, stanowiących pokarm m.in. dla chronionych gatunków ryb i ptaków. Stwierdzono zmniejszenie liczebności niektórych gatunków ptaków w tym występujących na obszarze Natura 2000. Równolegle zniknęły potencjalne miejsca przystankowe dla migrujących ptaków i miejsca lęgowe. Ponadto w jednym z pól kempingowych zniszczono część siedlisk gatunków roślin objętych ochroną ścisłą: mlecznika nadmorskiego i astra solnego.

Szkoda w znacznych rozmiarach w odniesieniu do wód morskich polegała na zmianie naturalnej głębokości dna i utracie organizmów żyjących w osadzie dennym. Usunięcie roślin na mniejszych głębokościach spowodowało wzrost roślinnych składników planktonu w tym glonów, powodując spadek przezroczystości wody, blokując tym samym możliwości życia roślin na większych głębokościach, które stanowią siedliska skorupiaków i mięczaków będących pokarmem ryb. Natomiast szkoda w znacznych rozmiarach w odniesieniu do powierzchni ziemi polegała na tym, że trzcinowe szuwały morskie utraciły powierzchnie zasiedlane przez drobne ryby. Zmianie uległo ukształtowanie powierzchni dna i brzegu co miało bezpośredni wpływ na degradację chronionych siedlisk, a w efekcie spowodowało pogorszenie stanu środowiska.

Określone w art. 181 k.k. w paragrafie 1 przestępstwo dotyczy czynów powodujących zniszczenia w świecie roślinnym lub zwierzęcym w znacznych rozmiarach i można je popełnić zarówno nieumyślnie jak i umyślnie. Nie znajdują tu zastosowania jako wskazówka interpretacyjna pojęcia „mienia znacznej wartości”, „mienia wielkiej wartości”, „znacznej szkody”, „wielkiej szkody” w rozumieniu art.115 k.k. Ustawodawcy nie chodzi o wymiar materialny zniszczeń, ten bowiem w większości wypadków nie jest możliwy do oceny ale raczej o przyrodniczą wartość świata roślinnego i zwierzęcego. Dla każdego przypadku sąd musi określić ilość zniszczonych roślin i siedlisk, jak znaczny obszar dotknięty zniszczeniami oraz odwracalność albo nieodwracalność zniszczeń.

Warto przy tym zaznaczyć, że w rozporządzeniu Ministra Środowiska z dnia 30 grudnia 2002 r. w sprawie poważnych awarii objętych obowiązkiem zgłoszenia do Głównego Inspektora Ochrony Środowiska²⁸ określono obszar jakiego może dotyczyć szkoda w znacznych rozmiarach. Jeżeli tak znaczny obszar dotknięty awarią wymaga zgłoszenia do GIOŚ, to spowodowanie takiego

²⁸ Dz.U. z 2003 r. Nr 5 poz. 58.

zdarzenia nie można kwalifikować jako wykroczenia. Są to odpowiednio; 1 ha dla obszarów lądowych i śródlądowych zbiorników wodnych, 2 ha dla wód morskich i 5 km dla wód płynących. Mam pełną świadomość, że rozporządzenie to zostało wydane w konkretnym celu i nie może być bezwzględnie używane jako wskazówka interpretacyjna przy ocenie znamion czynu zabronionego, to jednak pozwala ono na określenie chociaż orientacyjnie, jakiego obszaru może dotyczyć szkoda w znacznych rozmiarach w środowisku morskim.

W paragrafie 2 art. 181 k.k. zdefiniowano czyn zabroniony jako niszczenie lub uszkodzanie roślin i zwierząt na terenie objętym ochroną z mocy prawa, powodując tym samym istotną szkodę. Jest to również przestępstwo powszechne, możliwe do popełnienia w sposób umyślnie i nieumyślnie. Obok znamienia zniszczenia pojawia się również uszkodzenie, które w tym przypadku oznacza szkodliwy wpływ nasypywania plaż na rośliny. Przedmiotem czynu są rośliny i zwierzęta znajdujące się na terenie objętym ochroną, czyli na terenach objętych obszarową ochroną przyrody w rozumieniu art. 6 ustawy o ochronie przyrody: parki narodowe, rezerваты ochrony przyrody, parki krajobrazowe, obszary Natura 2000, obszary chronionego krajobrazu.²⁹ Obszary Półwyspu Helskiego oraz Zalewu Wiślanego podlegają ochronie, ponieważ znajdują się tam liczne obszary Natura 2000. Europejska sieć Ekologiczna Natura 2000 jest formą ochrony przyrody, której głównym celem funkcjonowania jest zachowanie określonych typów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków, które uważa się za cenne i zagrożone w skali całej Europy. Nadzór nad obszarem Natura 2000, poza przypadkiem, gdy obszar Natura 2000 obejmuje w całości lub części obszar parku narodowego, sprawuje właściwy regionalny dyrektor ochrony środowiska, a na obszarach morskich – dyrektor urzędu morskiego na podstawie art. 27a ust. 2 ustawy o ochronie przyrody.

WNIOSKI

Prewencyjnie, aby zapobiegać występowaniu szkód ekologicznych w obszarze brzegów morskich należy wzmocnić działalność administracji morskiej w zakresie budowy, utrzymania i ochrony umocnień brzegowych oraz efektywności wykorzystania środków publicznych na ochronę brzegów morskich.

Ważna jest również kontrola prawidłowej działalności wojewodów i starostów w zakresie prawidłowości wydawania decyzji administracyjnych dotyczących budowy obiektów budowlanych na terenie pasów: technicznego i ochronnego. W działalności Wojewódzkiego Inspektora Nadzoru Budowlanego ważne

---

²⁹ Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 55, z późn. zm.

jest wyeliminowanie opóźnień w podejmowaniu czynności i działań przewidzianych prawem w stosunku do inwestorów, którzy wykonali roboty budowlane, polegające na powiększaniu obszarów plaż przez nawożenie i rozplantowanie materiału ziemnego i podniesienie rzędnej terenu, a także inwestorów obiektów budowlanych, których wybudowanie bez wymaganego pozwolenia lub zgłoszenia budowy stwierdzono w wyniku kontroli organów do tego upoważnionych. Wskazane byłoby, aby burmistrzowie bardziej współpracowali z dyrektorem urzędu morskiego w zakresie przekazywania w dzierżawę i użytkowanie gminnych nieruchomości położonych na terenie pasa technicznego oraz kontroli ich użytkowania oraz egzekwowania przestrzegania warunków umów oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Pozwoliłby to na wyeliminowanie sytuacji kierowania zawiadomień do prokuratury o ustaleniach wskazujących na uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstw polegających na budowie w obszarze pasa technicznego obiektów budowlanych bez wymaganych pozwoleń lub zgłoszeń.

Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska powinna dążyć do wyeliminowania przypadków niepodejmowania jakichkolwiek działań w prowadzonych sprawach dotyczących szkód w środowisku oraz działań mogących znacząco negatywnie oddziaływać na cele ochrony obszaru Natura 2000 ujętych w planach ochrony tych obszarów. Należy przypomnieć, że nadzór nad obszarem Natura 2000, poza przypadkiem, gdy obszar Natura 2000 obejmuje w całości lub w części park narodowy, sprawuje właściwy regionalny dyrektor ochrony środowiska, a na obszarach morskich – dyrektor urzędu morskiego.

Jeżeli działania mogące znacząco oddziaływać na cele ochrony obszaru Natura 2000 zostały podjęte bez uzyskania wymaganego zezwolenia, uzgodnienia lub decyzji, w przypadku obszaru morskiego dyrektor właściwego urzędu morskiego wydaje decyzję, w której nakazuje, w zależności od potrzeb, ich natychmiastowe wstrzymanie lub podjęcie niezbędnych działań zapobiegawczych lub naprawczych (art. 37 ust. 1 ustawy o ochronie przyrody).

ABOUT THE PROBLEMS OF LEGAL PROTECTION OF THE SEA SHORE IN POLAND

Keywords: environmental protection, costal sea line, Natura 2000, crime against nature

Abstract

This article clarifies the prevention of costal sea line. The author describes this subject on the activity of organ of public administration, which is a director of sea office. As the appointed organ responsible for the protection of the environment on costal line of the sea. It has many competences, but there are difficulties with finding specific aim which is a counteraction of crime against the nature of the beaches and area Natura 2000. Protection is not exactly efficient protection, if the consequences of breaking such laws are not enforced. Owners of campings on the beaches on Peninsula of Hel they make crime to built with not legal permission a larges beaches and destroy costal line of the sea with the nature in protection of area.

BIBLIOGRAFIA

- Adamczak-Retecka M., „*Błękitna polityka*” Unii Europejskiej, [w:] red. D. Pyć, *Navigare necesse est. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Wojciechowi Adamczakowi*, Gdańskie Studia Prawnicze, 2014, t. XXXII
- Beckman B., B. Coleman, *Integrated Costal Management: The Rule of Law and Lawyers*, *The International Journal of Marine and Costal Law*, 1999, vol. 14, nr 4
- Ciechanowicz J., *Ochrona środowiska morskiego w pasie nadbrzeżnym*, *Prawo Morskie*, 2004, t. XIX
- Ciechanowicz J., *Prawna ochrona środowiska w gminach nadmorskich*, Gdańsk 1996
- Dubrawski R., Zawadzka-Kahlan, *Przyszłość ochrony polskich brzegów morskich*, Gdańsk 2006
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/56/WE z dnia 17 czerwca 2008 r. ustanawiająca ramy działań Wspólnoty w dziedzinie polityki środowiska morskiego, *Dz. Urz. UE L 164*, 25.06.2008
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/89/UE z dnia 23 lipca 2014 r. ustanawiająca ramy planowania przestrzennego obszarów morskich, *Dz. Urz. UE L 257*, 28.08.2018
- Ekologia a prawo*, pod red. A. Przyborowskiej- Klimczak, Lublin 1999
- Furmańczyk K., *Zintegrowane Zarządzanie Obszarami Przybrzeżnymi w Polsce – stan obecny i perspektywy*, Szczecin 2005
- Hueckel S., *Budowle morskie*, Gdańsk 1975
- Informacja o wynikach kontroli „Ochrona brzegów morskich na Półwyspie Helskim i Mierzei Wiślanej”, Najwyższa Izba Kontroli, Delegatura Gdańsk, LGD-4101-012/2-13

- Kazimierski M., *Prawna ochrona ekosystemu wybrzeża klifowego*, Gdańsk 2007, maszynopis
- Kodeks karny. Komentarz*, pod red. Zawłocki R., Warszawa 2017
- Kontrola państwową, nr I/II (384) styczeń-luty 2019, ochrona wybrzeża i produkcja ryb *Mare Nostrum*. Księga Jubileuszowa prof. Leonarda Łukaszyka, pod red. H. Szuniewicz, Gdańsk 2015
- Morskie obszary chronione w polskiej strefie brzegowej – zakres, forma i sposoby ochrony*, red. Leszczyńska-Czeczotka M., Gdynia 1998
- Król M., Gospodarowanie zasobami wodnymi na obszarach wiejskich a prawna ochrona środowiska Morza Bałtyckiego przed eutrofizacją, [w:] Księga Jubileuszowa Profesor Teresy Kurowskiej, Warszawa 2016
- Kruk H., *Przyrodnicza konkurencyjność regionów*, Toruń 2010
- Łukaszyk L., *Podstawowe zasady międzynarodowej ochrony środowiska morskiego. Wybrane aspekty prawa, doktryny i praktyki*, [w:] *Studia Ecologiae et Bioethicae* 4/2006
- Pyc D., *Zintegrowane zarządzanie środowiskiem morskim* [w:] Konwencja NZ o prawie morza z 1982 r. w piętnastą rocznicę wejścia w życie, red. C. Mik, K. Marciniak, Toruń 2006
- Pyc D., *Podejście ekosystemowe do morskiego planowania przestrzennego jako praktyka postępowania w zarządzaniu działalnością człowieka* [w:] Europeizacja prawa morskiego, (red.) M. Adamowicz, J. Nawrot, Gdańsk 2016
- Pyc D., *Morskie planowanie przestrzenne* [w:] *Leksykon prawa morskiego*. 100 podstawowych pojęć, 2. wydanie, (red.) Pyc D., Zużewicz-Wiewiórowska I., C.H. Beck, Warszawa 2020
- Research Handbook on International Marine Environmental Law*, (red.) R. Rayfuse, Cheltenham, Northampton
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 30 grudnia 2002 r. w sprawie poważnych awarii objętych obowiązkiem zgłoszenia do Głównego Inspektora Ochrony Środowiska, Dz.U. z 2003 r. Nr 5, poz. 58
- Subotowicz W., *O rozwoju i ochronie brzegu morskiego w Polsce*, Czas Morza 2005
- Ustawa z dnia 21 marca 1991 r. o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej, t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 2135 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1444 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 26 listopada 1998 r. o finansach publicznych, t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 869 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 28 marca 2003 r. o ustanowieniu programu wieloletniego pt: „Program ochrony brzegów morskich”, t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 678.
- Ustawa z dnia 16 marca 2004 r. o ochronie przyrody, t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 55 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 13 kwietnia 2007 r. o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie, t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 2187